

Lebeda, Josef

Počátky soustavné české sorabistiky v životě a díle Josefa Dobrovského

Opera Slavica. 2004, vol. 14, iss. 3, pp. 34-38

ISSN 1211-7676

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/117396>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

zobrazilo jak válku s agresorem, tak vnitřní zápas se stalinismem, konkrétní detaily bitvy o Stalingrad (vzpomeňme: Grossman tu byl uprostřed bitvy a v črtách zaznamenal její průběh), stalinské lágry i fašistické zajatecké tábory, holokaust i antisemitismus v ruské armádě a společnosti, zákopy i týl, mnoho individuálních životů (i smrtí) i osud národa, jehož „spravedlivou věcí“ je svoboda. Grossman jakoby shromáždil a zobecnil všechny ty humanistické prvky výše vyjmenovaných i mnohých jiných antistalinských knih a vytvořil – po Tichém Donu M. Šolochova – další velkou tragickou epopej ruské literatury, obraz života individuí i národů v jeho mnohotvárných projevech, naplňujících velikou klenbu osudu těchto lidí i všeho lidu. Ne chronologicky, ale smyslem díla Grossman dovršuje a uzavírá vývoj obrazu Druhé světové války v ruské literatuře, který v ní zanechal za šedesát let výraznou stopu a který si nelze od jejího celkového charakteru odmyslet.

Počátky soustavné české sorabistiky v životě a díle Josefa Dobrovského

Josef Lebeda

Význačnou účast měl Dobrovský na činnosti Vlasteneckého musea v Čechách, založeného roku 1818. Ihned při jeho vzniku byl zvolen do správního výboru a v otázkách literatury byl rozhodující autoritou. Dobrovský také obstarával dalším buditelům hmotné zajištění v souvislosti se svojí činností v museu. Hanka se stal správcem museálních sbírek a Palackého uvedl Dobrovský k Františku ze Šternberka, u kterého pak Palacký pracoval jako genealog a archivář. Palacký byl Dobrovskému za tuto pomoc velmi vděčný a usiloval o to, aby v prospěch české buditelské věci národního obrození smířil Dobrovského v jeho sporech s Jungmannem a jeho stoupenci. Dobrovskému byl cizí romantismus Jungmannovy generace. Jeho strohému, přísně vědeckému pohledu bylo vzdáleno nadšení mladších vlastenců, třebaže přebírají jeho program a vycházejí z díla, které vytvořil. Je tomu tak přesto, že Dobrovský změnil svůj vztah k obrození, stal se z něj uvědomělý Čech a měl blízký vztah k českému jazyku, českému národu a jeho dějinám. Byly to přístup a metoda, které výrazně odlišují Dobrovského od jeho následovníků. Přesto však i na Dobrovského musela zapůsobit skutečnost, že to již nebyla skupina učenců zabývajících se téměř mrtvými kulturními památkami národa, jako tomu bylo za jeho vědeckých počátků, ale že tisíce vlastenců začaly pracovat po celých Čechách s odvahou tehdy potřebnou v absolutistické rakouské monarchii pro vzkříšení českého národa a jeho svébytnosti. Dobrovský zemřel 6. 1. 1829 na cestě do Vídně v klášteře milosrdných v Brně.

Z doby počátků vědecké práce Dobrovského se datuje spolu se zájmem o slovanskou církevní literaturu i jeho stále hlubší zájem o Lužici, s jejímiž osvícenými pracovníky byl ve styku od studentských let. V době filologického zkoumání české a staroslověnské bible kolem roku 1778 hledá intensivně i překlad lužické bible. Současně sbírá a zpracovává bibliografickokritický materiál, kterým se zabývá v prvním období své literární činnosti. Jeden z těchto periodických sborníků, které jsou výsledkem jeho bibliografickokritické práce, shmužící současnou učenost v Čechách, je jeho *Böhmische und Mährische Literatur auf das Jahr 1780*, která též zahrnuje uvedení lužických gramatik, hornolužických grama-

tik – Ticinovy a Matejovy – a dolnolužické gramatiky Hauptmannovy. Z biblického kritika se stává filolog. Dobrovský se začíná postupně i poměrně soustavně obírat lužickou srbštinou. Pomůcky mu opatřují pro studium jeho lužičtí přátelé a lužičtí seminaristé, se kterými je v čilém styku. Lužický seminář založený roku 1704 v Praze je významnou institucí ve stycích česko-lužickosrbských a kromě toho, že připravuje studenty katolického bohosloví pro povolání kněze, sehrává i sebeuvědomovací úlohu lužickosrbské inteligence, na které se podílí svojí učitelskou funkcí jako filolog i Josef Dobrovský. Lužický seminář působil význačně prostřednictvím svých odchovanců na Lužici i později v průběhu 19. století a byl uzavřen roku 1922 pangermáný.

Postupným studiem si vytváří Dobrovský svůj názor na lužický jazyk. Nejprve zastává stanovisko, že lužická srbština se blíží češtině a polštině,³ a proto také ve svém literárně historickém díle *Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur* z roku 1792 neuvedl lužickou srbštinu jako samostatný jazyk.

V té době pro nedostatek materiálů o Lužici přijal s potěšením návrh zhořeleckého právníka a jazykovědce, učenice K. G. Antona ke společné korespondenci. Dobrovský v korespondenci s Antonem, ve které si vyměnili 22 listů, zvláště stopuje jazykové zvláštnosti, se kterými jej Anton nemohl seznámit, protože neuměl lužickosrbsky. Přesto však upozorňuje Dobrovského na dva různé pravopisy na Lužici – na katolický a evangelický –, na různost horní lužičtiny od dolní lužičtiny a na místní nářečí. Dobrovský v dopisech Antona upozorňuje na skutečnost, že bez znalosti českého a polského jazyka nelze lužičtině vůbec porozumět. Protože však vědecký stav bádání o lužickosrbském jazyce i lužické písemnictví byly nerozvinuty a trpěly základními nedostatky, zaujímal k této podobě lužickosrbského jazyka Dobrovský velmi kritické stanovisko.⁴ Přesto si lužické srbštiny vážil pro vzácné tvary jmenné a slovesné, které se v jiných slovanských jazycích nenacházejí.

Jak postupně sílilo Dobrovského slovanské přesvědčení s odcházejícím josefinismem v 90. letech 18. století, tak do tohoto kontextu zapadal Dobrovského stále hlubší zájem o lužickosrbský jazyk a jeho pomůcky. Touto hlavní pomůckou měla být dobrá, moderní mluvnice na úrovni doby, která Dobrovskému chyběla při jeho nedělních jazykových cvičeních se seminaristy Lužického semináře. Když se Dobrovský chystal do Švédska a Ruska na dlouhou studijní cestu, zval jej Anton k návštěvě Zhořelce, avšak Dobrovský tehdy s díky odmítl, protože měl jiný cestovní plán přes Německo.

I po návratu z této cesty pokračoval Dobrovský se zvýšeným úsilím studovat lužické literární písemnictví a památky. Kromě již zmíněných mluvnic přečetl i spisy Frenclovy a Kömerovy, dále pak se též zabýval církevními dějinami Lužice. V roce 1797 postoupil Dobrovský ve svém studiu lužické srbštiny do té míry, že ji uznával jako samostatný slovanský jazyk a kladl ji mezi český jazyk a polský jazyk.⁵ Ze stejné doby pochází Dobrovského názor politický, ba přímo státoprávní, ve kterém si přeje společný slovanský stát. Dobrovský si byl jako znalec lužických dějin vědom těžké lužickosrbské současnosti, smutného osudu nejmenšího slovanského národa ve své době a v občasných romantických projevech pod vlivem své nervové choroby dával svým názorům volný a snivý průchod.

³ Srovnej Páta, J.: Josef Dobrovský a Lužice. Praha, Politika 1929, s. 10.

⁴ Srovnej tamtéž s. 18.

⁵ Srovnej tamtéž s. 16.

Koncem 90. let 18. století ukončil prozatím Dobrovský svá lužická studia závěrem, že hornolužickosrbský jazyk a dolnolužickosrbský jazyk jsou dva samostatné slovanské jazyky.⁶ Poté se obrátil jeho zájmy jinými směry. Pracoval především v oblasti české filologie.

Přesto však s Lužicí zůstával ve styku prostřednictvím svého lužického spolužáka ze studií kanovníka Fulka (1754-1829) z Budyšina. Fulk byl lužickosrbský národní buditel a osvícenec. Pomáhal svému příteli ze studií biskupovi Lokovi v jeho reformních snahách v oblasti školství a při sestavování nových knih pro školskou výuku, zprostředkovával korespondenci mezi Dobrovským a biskupem Lokem a podával Dobrovskému informace o srbské literatuře pro jeho časopis *Slavin* (1806) a *Slovanka* (1814 a 1815).⁷

Po deseti letech přestávky znova Dobrovský navázal na svá předcházející studia lužické srbstiny. Z této doby pochází památka z oblasti korespondence, která dokazuje třídní útlak lužickosrbských rolníků. Dobrovský požadoval na kanovníkovi Fulkovi, aby mu poslal lužickosrbský kalendář. Fulk mu však žádný kalendář poslat nemohl, protože žádného nebylo, německá konkurence jeho vzniku bránila. Lužickosrbsští rolníci prý kupovali kalendáře německé a neprojevovali zájem o kalendáře v rodném jazyce. Fulk také v roce 1816 zve Dobrovského na Lužici. Zároveň se zmiňuje o mluvnici, kterou připravuje lužickosrbský buditel Mět. Z toho vyplývá, že Fulk zprostředkovával Dobrovskému lužickosrbskou literaturu.

Dobrovský se vážně zamýšlel nad cestou do Lužice, protože mohl na místě uplatnit své lužické zájmy. Lákala jej budyšínská knihovna se svým archivem i možnost jazykových studií na místě, setkání s lužickými učenici a konečně i se svými spolužáky z doby studií. Od té doby pak dochází k přípravám Dobrovského k cestě na Lužici, která se však uskutečnila později. Dobrovský se chtěl původně vydat na návštěvu Lužice spolu s polským slavistou Bobrowským. K cestě mělo dojít v květnu roku 1822, z cesty však sešlo. Cesta se neuskutečnila ani roku 1823 a došlo k ní teprve roku 1825. Dobrovský podle korespondence s Kopitarem odcestoval do Lužice 1. 6. 1825.⁸ Ubytoval se po příjezdu do Budyšina u biskupa Loka, u kterého byl srdečně přijat a pustil se ihned do studia. Budyšínský biskup Lok (1751-1831) byl nejvýznamnější lužickosrbský osvícenec, spisovatel a národní buditel. Po návratu z teologických studií v Praze chtěl na Lužici prosazovat osvícenecké ideje a reformovaný katolicismus v církvi. Tento úkol mohl provádět později jako biskup. Založil nové školy v Budyšině a Kulowě, staral se o moderní školní pomůcky a dobré učitele. Měl také dobrý poměr ke svým evangelickým krajanům, o čemž svědčí stipendium v Lipsku, které vymohl pro evangelického teologa Handrije Zejlera.⁹

Za pobytu na Lužici cestoval Dobrovský v doprovodu tří mladých mužů, z nichž se dvěma se vrátil zpět do Prahy. Za cesty v Lužici viděl Mužakow, Lubáň, klášter Mariina Hvězda, Zhofelec a další. Při této cestě měl Dobrovský též styky s buditelem Lužických Srbů, evangelickým duchovním Lubjenským (1790-1840), který již od mládí sbírá srbské písníčky, přísloví a staré srbské knihy. S Lubjenským udržoval Dobrovský písemný styk i

⁶ Srovnej tamtéž s. 18.

⁷ Srovnej Serbski biografiski słownik, Budyšin, Ludowe Nakładnistwo Domowina 1970, s. 75.

⁸ Srovnej Páta, J.: Josef Dobrovský a Lužice. Praha, Politika 1929, s. 29.

⁹ Srovnej Serbski biografiski słownik, Budyšin, Ludowe Nakładnistwo Domowina 1970, s. 166.

po návratu do Prahy. Ten mu posílá cenné literární zprávy z Lužice, které též Dobrovský použil při kritice Šafaříkových *Dějin slovanské řeči a literatury* uveřejněných ve vídeňských *Jahrbücher der Literatur* (1827), v níž označil partii týkající se Lužice za „mangelhaft“.¹⁰

Výsledek cesty postavil Dobrovského před problém. Neexistuje skutečně kvalitní hornolužickosrbská mluvnice, kterou on naléhavě potřeboval pro výuku v Lužickém semináři.

Hornolužickou mluvnici připravoval Lubjenski, ale posléze od tohoto úmyslu upustil, když se rozhodl Zejler, který v té době studoval v Lipsku, že sám Lubjenského záměr uskuteční.

Dobrovský, vida váhání na straně Lužičanů, se do vypracování hornolužickosrbské mluvnice pustil sám. Z toho vyplývá, jak se slovanský záměr spojený u Dobrovského se zájmem o Lužické Srby postupně vytváří a dochází u něj k širokému syntetickému pohledu i zde v souladu s jeho intencemi všeslovanskými. Svoji mluvnici psal v letech 1826-1828 zvolna a prováděl korekce textů vždy společně s hornolužickosrbskými studenty v semináři. Z korespondence plyne, že v létě roku 1828 byl Dobrovský se svojí mluvnicí již v podstatě hotov a že prováděl pouze ještě zdokonalování a vybrušování textu a přehlídku konečné stylizace, na níž pak záviselo vlastní vydání gramatiky. Jak lze soudit z prací životopisců Dobrovského, kteří se dotkli otázky, zda skutečně Dobrovský sestavil hornolužickou mluvnici, vesměs odpovídají, že nade vší pochybnost byl Dobrovský s nákresem mluvnice hotov.¹¹ Příčinou, proč není znám obsah hornolužické mluvnice, je nervová choroba Dobrovského, která se u něj projevila v létě 1828 za jeho pobytu v Chudenicích. Údajným původem jejího prudkého projevu byl článek anglického slavisty Johna Bowringa, který byl otištěn ve *Foreign Quarterly Review*. Ve zmíněném článku John Bowring snížil význam díla Dobrovského tím, že cenil výše jeho žáka, slovinského vědce, slavistu Bart. Kopitara. Přečtení článku zapříčinilo u Dobrovského stav podobný blouznění. Při jednom ze záchvatů údajně zničil Dobrovský i rukopis hornolužické gramatiky.¹²

Hornolužickosrbská mluvnice v této době však přece byla sepsána a sice úsilím Zejlera, který roku 1830, tedy rok po smrti Dobrovského, vydal *Kurzgefasste Grammatik der sorbenwendischen Sprache nach dem Budissiner Dialekte*. Tato gramatika byla sestavena na základě systematiky díla Dobrovského. Z Dobrovského žáků se do zpracování gramatiky pustil též později známý učenec J. P. Jordan, účastník Slovanského sjezdu v Praze roku 1848, který napsal svoji *Grammatik der sorbenwendischen Sprache in der Oberlausitz* na podkladě systematiky české mluvnice Dobrovského a vydal ji roku 1841. Tak zapustilo filologické dílo Dobrovského jazykozpytné systematiky, přehled a třídění látky pevně kořeny v lužickosrbské jazykové vědě.

Význam Dobrovského díla pro Lužici je mimořádný. Má charakter pomoci osvíceného vědce, který neúnavně, pilně a houževnatě po prakticky téměř celý život projevoval zájem o lužickosrbský jazyk, vyučoval v něm Lužičany a napomáhal tak připravovat půdu

¹⁰ Srovnej Paul, K.: Styky Jos. Dobrovského s představiteli slovanské vědy. Slovanský přehled č. 1 /1929, s. 3.

¹¹ Srovnej Páta, J.: Josef Dobrovský a Lužice. Praha, Politika 1929, s. 28.
Ottův slovník naučný, sedmý díl. J. Otto, Praha 1893, s. 737.

¹² Srovnej Ottův slovník naučný, sedmý díl. J. Otto, Praha 1893, s. 738.

pro lužickosrbské národní obrození 19. století. Byl prvním skutečným a ve své době největším osvěcujícím průkopníkem česko-lužické vzájemnosti pěstované se systematickostí vědce, i pozorovatelem lužických poměrů okem velkého slavisty. Jeho zájmem bylo poznání úplné lužické vzdělanosti své doby a přímá pomoc na základě všeslovanského zájmu a programů.

Žák Vatroslava Jagiće

K zapomínaným zjevům české slavistiky patří vídeňský Josef Karásek. Vídeňský proto, že téměř celý jeho život je spjat s Vídní. Roku 1889 se dostal na vídeňskou univerzitu, kde studoval slavistiku u Vatroslava Jagiće a Františka Pastmka. S oběma se postupně úzce spřátelil, neboť po absolvování slavistiky se stal druhým bibliotékářem slovanského semináře. Později byl redaktorem jednoho listu; vyčerpávající redakční práce jej však uvrhla do dlouhodobé a vracející se nemoci (chrlení krve), takže zbytek života prožil jako soukromý učenec ve Vídni. Zdravotní důvody vedly také k tomu, že řadu začatých prací nedokončil.

Nejsystematičtější prací, která vyšla z Karáskova pera, jsou dějiny slovanských literatur. Napsal je německy (*Slavische Literaturgeschichte*) pro Göschenovo lipské nakladatelství. Vyšly roku 1906 ve dvou svazcích. Göschenova edice měla standardní rozsah, který Karásek podstatně překročil. Lipské nakladatelství je necitelné a neorganicky zkrátilo, což se stalo předmětem autorových stesků, zejména tehdy, když mu kritika vytýkala nedostatky, k nimž došlo bez jeho vědomí a proti jeho vůli. Dějiny měly přesto velký úspěch, byly také přeloženy do ruštiny a polštiny (do polštiny jen první díl).

Všechno zbývající Karáskovo dílo je roztroušeno po časopisech, novinách a sbornících, popřípadě má podobu drobných tisků vydaných většinou vlastním nákladem. Autor těchto příspěvků žil v době, kdy slovanské literatury začínaly pronikat do západního světa a Karásek se stává jedním z těch, kteří tomuto průniku odborně napomáhají. Jeho charakteristickým znakem je, že tak činí s nebývalým nadšením, jeho projev dostává mnohdy až patetické ladění. Dokladem této tendence je např. drobná monografie o Marii Konopnické, která vyšla v Brně roku 1910, tj. v roce spisovatelčina úmrtí. Karásek ji označuje za „ženu velikého ducha a vzdělání“ a charakterizuje ji těmito slovy: „Od smrti Asnykovy cítilo se stále víc a více, že ona na sebe strhla primát polského Parnasu. Povstaly nové silné talenty, jako Staff, Żulawski, byla tu mocná, sebevědomá Mladá Polska, ale všichni musili uznati žulový maják poezie této ženy.“

Podobným způsobem Karásek promlouvá ve své studii o Francetu Prešernovi, napsané k básnickovým stým narozeninám a zveřejněné roku 1901 v *České revui*. Zamýšlí se v ní především nad jeho tragickým osudem a dodává: „Proč, proč zrovna nejlepší pracovníci literární, lidé za svůj národ myslící a pracující, proč zrovna ti bývají pronásledováni neštěstím, stížení nemocí, proč zrovna ti klesají předčasně do hrobu? Kdykoliv jedu kolem Kranje, kde zemřel nebohý Prešeren, bývá nálada má smutná, truchlivá. – Už několikrát jsem si tam opakoval: Pane, jak je mnohé na světě nespravedlivé.“ V uvedeném povzdechu si Karásek zcela nezakrytě stýská i nad vlastním osudem, spojuje úděl svůj s údělem Prešernovým.